

Rapport 2007:65

Arkeologisk efterundersökning/antikvarisk kontroll

Ett hus från franciskanerklostret i Söderköping

RAÄ 14
Kv Hospitalsstugorna 2
Söderköpings stad och kommun
Östergötlands län

Christer Carlsson

Ett hus från franciskanerklostret i Söderköping

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Syfte	7
Metod	7
Resultat och tolkning av undersökningen	8
Resultat och tolkning av murbruksproverna	15
Referenser	16
Tekniska uppgifter	18
Bilaga 1. Fyndlista	19
Bilaga 2. Plan- och profilritningar	20

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

Sammanfattning

Under perioden 6-10 juli 2007 genomförde Östergötlands länsmuseum en efterundersökning i form av en antikvarisk kontroll i samband med schaktningar inför nedläggande av en VA-tank i kv. Hospitalsstugorna 2 i Söderköping. Schaktningarna, vilka hade utförts utan stöd av KML, hade orsakat skador på murar och kulturlager från det tidigare franciskanerklostret i Söderköping.

Sedan VA-tanken tillfälligt lyfts bort och schaktet rensats upp kunde det konstateras att tanken hade ställts på ett medeltida tegelgolv. Detta golv låg i en halvkällarvåning i den sydligaste delen av en ca 9 x 13 m stor byggnad. Byggnaden tolkades som medeltida och tillhörande det tidigare klostret. Den norra delen av huset visade sig ligga under, samt utgöra fundament för, ett befintligt bostadshus på tomten. Ett flertal olika byggnadsfaser kunde även konstateras i huset eftersom det på tegelgolvet i halvkällaren låg medeltida raseringslager. På dessa lager hade det i sin tur uppförts en strävpelare av tegel i syfte att motverka sättningar i murverket eftersom huset var uppfört i en naturlig sluttning ned mot Storån.

I en högre liggande del av huset påträffades en eldstad, något som gör det rimligt att detta varit en bostadsdel. Eldstaden hade en omfattning av tegel och hade uppförts i hörnet mellan husets västra yttermur och en tunnare mellanvägg. Huset kan under medeltiden ha utgjort en representationsbyggnad eller ett friliggande hus för klostrets föreståndare. Vid undersökningen påträffades även fynd av keramik, djurben, en medeltida nyckel, en spelbricka av ben samt ett mynt från 1700-talet.

Christer Carlsson
Antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:5 000.

Inledning

Östergötlands länsmuseum utförde under perioden 6-10 juli 2007 en arkeologisk efterundersökning i form av en antikvarisk kontroll i samband med schaktningar för en VA-tank med anslutningar i kv Hospitalsstugorna 2 i Söderköping. Arbetena utfördes efter beslut från Länsstyrelsen i Östergötlands län.

Tomten där undersökningen ägde rum ägs av Rolf Larsson och det var även han som i egenskap av exploatör stod för kostnaderna. Undertecknad var ansvarig för fält- och rapportarbete. Markingreppen utfördes på tomtmark inom RAÄ 14, Söderköpings medeltida stadsområde, i slutningen ned mot Storån. Schakten upp gick till totalt ca 20 löp meter.

Områdesbeskrivning

Kvarteret Hospitalsstugorna är beläget i den nordvästra delen av Söderköpings medeltida innerstad, strax öster om Drothems kyrka. Kvarteret var under medeltiden platsen för stadens franciskaner- eller gråbrödrakonvent.

Söderköpings franciskanerkonvent låg inom de nuvarande kvarteren Hospitalsstugorna, Ryggåsstugan samt delar av kvarteret Klostret. Konventets kyrka har varit placerad i norra delen av kvarteret Hospitalsstugorna. Där har den sträckt sig från kvarteret Hospitalsstugorna 5 över nr 6 och 7 för att sluta i Trångsundsgränd och tänga kvarteret Klostret 5 och 7. Söder om kyrkan har lämningar efter andra byggnader påträffats liksom en kyrkogård, förmodligen till större delen tillhörig hospitalet. Konventets kyrkogård har legat norr om kyrkan, inne i kvarteret Ryggåsstugan, där gravar och delar av kyrkogårdens bogårdsmur tidigare har påträffats. Klostrets hamn har varit belägen i kvarteret Hospitalsstugorna 1, vilket förklarar denna tomts något underliga läge i förhållande till övriga tomter i kvarteret. Tomten är den sista uppströms före klosterkvarnarna och den sista i raden av tomter på Munkbron (Hörfors 2007, sid. 4 f).

Söderköpings franciskanerkonvent är det äldsta på svenska fastlandet och det näst äldsta i Sverige efter det i Visby. Anläggningen i Söderköping anlades redan år 1235 och det första omnämmandet av klosterkyrkan är från 1328. Konventet stängdes på 1520-talet av Gustav Vasa. Det sista omnämmandet av franciskanermunkar på platsen är

från 1529, då konventet sannolikt redan var stängt. Byggnaderna revs och enligt traditionen återanvändes byggnadsmaterialet i murarna på Stegeborgs slott. Konventets område och vissa av dess funktioner övertogs sedan av Söderköpings hospital, ursprungligen beläget på andra sidan Storån (Broberg & Hasselmo 1978, sid. 13 f).

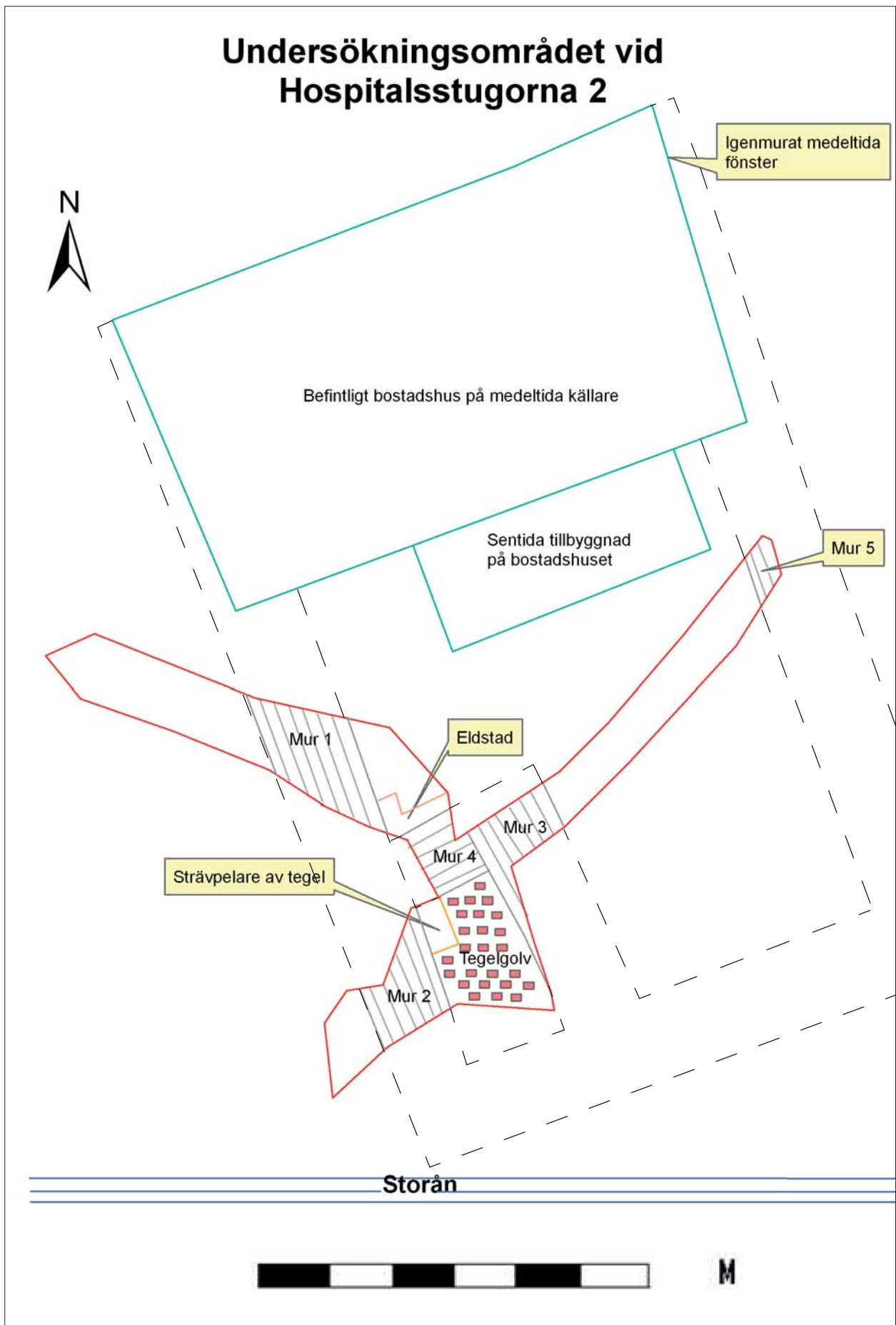
Lämningar från Söderköpings franciskanerkonvent har vid ett flertal tillfällen påträffats i samband med grävningar för kablar, VA-ledningar och andra ingrepp i de omkringliggande gatorna och gränderna. De första arkeologiska undersökningarna utfördes redan under åren 1928-29 (Lundström 1929). Ytterligare undersökningar utfördes sedan år 1954 (Swartling 1954). Genom dessa tidiga undersökningar uppnåddes en ökad arkeologisk förståelse av det medeltida klostret och dess närmaste omgivning.

I Medeltidsstaden 5 finns en översikt över de arkeologiska undersökningar som gjorts inom området för franciskanerkonventet före 1978. Av dessa framgår att bebyggelsen under medeltiden bör ha sträckt sig ner till Storån i söder. Förekomsten av en medeltida stenkällare väster om Trångsundsgränd visar samtidigt att klosterbebyggelsen troligen även omfattat denna del av staden (Broberg & Hasselmo 1978 Sid. 32 f).

1990 utfördes även en arkeologisk undersökning i kvarteret Hospitalsstugorna 5 där bland annat murar och gravhällar påträffades. Dessa tolkades som spår efter den tidigare klosterkyrkan (Lindgren & Hertz

Figur 3. Söderköping under 1600-talet enligt ett kopparstick i *Suecia Antiqua et Hodierna*. Kvarteret Hospitalsstugorna syns strax till höger om Drothems kyrka.

Figur 4. Plan över schaktets utsträckning och med tänkbar rekonstruktion av husplanen inlagd.

1991a). 1990 gjordes även en antikvarisk kontroll i kvarteret Hospitalstugorna 1, där inget av arkeologiskt intresse påträffades (Lindgren-Hertz 1991b). I detta kvarter bör dock klostrets hamn ha varit belägen.

Åren 1991-92 grävdes det även i kvarteret Hospitalstugorna 8 och Trångsundsgränd, där murar, källare och ett golv, vilka sannolikt tillhört klostret, påträffades. Detta är sannolikt en av de undersökningar som hittills har kunnat bidra med mest information om det tidigare klostret (Hörfors 1992a och Hörfors 1992b). Senare har också delar av klosteranläggningen påträffats i form av bland annat murar samt en tegelgång med fiskbensmönstrat golv. Detta golv kan ha ingått i klostrets refektorium söder om kyrkan (Hörfors 2007, sid. 8).

1994 påbörjades slutligen en forskningsundersökning i Namnlösa gränden, varvid bland annat ytterligare murar samt en grav påträffades. Under den efterföljande grävsäsongen påträffades också, inom ramen för samma forskningsundersökning, tegelmurar, skeltdelar samt rester av ett trähus i Trångsundsgränd i kvarteret Hospitalstugorna 7. I en rapport från 2007 har Olle Hörfors sammanfattat forskningsundersökningen och försökt visa på den samlade arkeologiska potential som finns inom det tidigare klosterområdet (Hörfors 2007).

År 2000 upprättade Clas Ternström vid Östergötlands länsmuseum en undersökningsplan med tillhörande kostnadsberäkning för den nu aktuella grävningen, men de planerade ingreppen blev aldrig genomförda den gången. Redan i undersökningsplanen 2000 gjordes det dock klart att området har en stor arkeologisk potential och att lämningarna i det aktuella området på ett värdefullt sätt kompletterar de tidigare gjorda iakttagelserna på platsen (Ternström 2000).

Under senare år har även en upprustning av de flesta tomterna i området kommit till stånd, varför ett flertal mindre utgrävningar har utförts. Dock har den fastighet som denna undersökning berör, Hospitalstugorna 2, endast varit föremål för utgrävningar i mycket liten omfattning. De första kända undersökningarna inom denna fastighet utfördes under 1970-talet, varvid bland annat murrester och skelett från klostret påträffades. Lämningarna tolkades tillhöra den tidigare klosterkyrkan (Tesch 1979 & Ljungstedt 1977). År 2001 grävdes även ett undersökningsschakt tvärs genom kvarteret Hospitalstugorna varvid ytterligare murar, raseringslager och gravar påträffades. Murarna kan delvis härröra från det medeltida hus som behandlas inom ramen för denna rapport (Ohlsén 2001).

*Figur 5. VA-tanken var placerad i schaktets centrala del då undersökningen påbörjades. Ett flertal kulturlager och murar hade skadats då hålet för tanken grävdes.
Foto Christer Carlsson, ÖLM.*

Syfte

Syftet med den arkeologiska efterundersökningen, som genomfördes i form av en antikvarisk kontroll, var att se till att fast fornlämning i form av t ex kulturlager och murverk kom till så pass liten skada som möjligt vid de fortsatta arbetena. De lämningar som redan framkommit skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning, samt om möjligt dateras.

Det är betydelsefullt för tolkningen av såväl franciskanerklostrets som staden Söderköpings historia att försöka rekonstruera och förstå klostrets utseende och omfattning under olika perioder av medeltiden. Inom klosterområdet har det sannolikt funnits byggnader vilka fyllt en rad olika funktioner. En viktig uppgift inför undersökningen var därför att försöka bestämma åldern och funktionen hos de olika byggnadsrester som framkommit vid schaktningarna. Det var även av vikt att försöka avgränsa den yta som har nyttjats av klostret för dess olika verksamheter.

Metod

Schaktet med VA-tanken hade grävts för hand, men skadorna på de i schaktet befintliga kulturlagren och murarna var omfattande. Sedan VA-tanken i den

centrala delen av schaktet tillfälligt lyfts bort påbörjades en upprensning av kulturlagren och murarna i syfte att bättre förstå och kunna tolka de påträffade lämningarna. Skadorna, kulturlagren och murarna avgränsades och dokumenterades sedan genom ett stort antal fotografier. Dessutom upprättades ett antal plan- och profilritningar. Den sista dagen upprättades även en plan över hela undersökningsområdet genom att schaktet och lämningarna mättes in med hjälp av en totalstation. Även murbruksprover samlades in från tillgängligt murverk och proverna har jämförts med läns museets referenssamling för murbruk.

Murbruksproverna förvaras tillsammans med det övriga fyndmaterialet på Östergötlands läns museum under accessionsnummer ÖLM C4362 i avvaktan på slutgiltig fyndfördelning.

Jämförelserna med referenssamlingens bruk har utförts av 1:e antikvarie Ann-Charlott Feldt. Den har skett genom okulär bedömning av färska brottytor. Ingen mikroskopering eller tunnslipsanalys har utförts. Proverna har jämförts med referenssamlingen avseende relationen kalk/ballast, kalkens färgton, ballastens innehåll och kornstorlek samt omfattning och storlek på ingående kalkklumpar, luftbubblor och organiskt material. Dessutom har en bedömning gjorts rörande brukets konsistens (d v s om det är

Figur 6. Mur 1 såsom denna framträdde innan upprensningen.
Foto Christer Carlsson, ÖLM.

hårt, smuligt eller mjölig) och homogenitet (d v s om fördelningen av de ingående beståndsdelarna är jämn eller ojämn).

Eftersom det hittills saknats murbruksprover från Söderköpings franciskanerkonvent i museets referenssamling kan jämförelserna aldrig ge mer än en antydning till datering. Det har dock visat sig att vissa variationer är generella och återfinns i många varierande byggnader från skilda platser och med olika byggherrar (Feldt 2003, Modén 2004a, Modén & Feldt 2004).

Resultat och tolkning av undersökningen

Vid en inspektion av fastigheten Hospitalsstugorna 2 i juni 2007 var redan den ca 0,8 meter breda och 2 m höga VA-tanken placerad i den centrala delen av schaktet och murar och kulturlager hade delvis grävts bort. Sedan denna tank tillfälligt lyfts upp ur schaktet kunde en upprensning och frampreparering av de påträffade murarna och kulturlagren inledas.

I den djupaste delen av schaktet, där VA-tanken stod, bedömdes skadorna vara som störst. De murrester som blottades genom ingreppet uppskattades ha ingått i ett rektangulärt medeltida hus.

Denna medeltida byggnad har varit ca 9 m bred och minst 13 m lång, men som en följd av att husets kortvägg ned mot Storån i söder inte kom att beröras av undersökningen i juli 2007 kunde inte byggnadens längd bestämmas mer precis. Huset har under medeltiden legat i nord-sydlig riktning i slutningen ned mot Storån. Byggnaden tycks även ha haft en halv-källare i den sydliga och lägst belägna delen.

Huset har sannolikt till största delen varit uppfört av tegel och vilat på tjocka stenfundament. Det var i första hand dessa fundament som påträffades vid undersökningen, medan väggarnas övre delar på de flesta platser hade blivit helt nedbrutna. Detta kan ha skett då Gustav Vasa enligt uppgift fraktade byggnadsmaterial från platsen för att uppföra delar av Stegeborgs slott (Broberg & Hasselmo 1978, sid. 13 f).

De västra och östra ytterväggarna (Mur 1+2 respektive Mur 5) var ca 1,1 m tjocka och tycks ha varit de äldsta förekommande konstruktionerna på platsen. Eventuellt har en innervägg av samma tjocklek, vilken löper genom den centrala delen av huset i nord-sydlig riktning, uppförts vid samma tid (Mur 3). Dessa tre i princip parallella murar kan ha konstruerats för att klara vikten från en eventuell övervåning i huset. Eventuellt påträffades även en del av husets västra yttervägg vid en arkeologisk undersökning 2001, men

Figur 7. Mur 4 rakt fram, strävpelaren av tegel till vänster och Mur 3 till höger. Nedanför Mur 4 hade tjocka lager avsatts på det medeltida tegelgolvet i källaren.

Foto Christer Carlsson, ÖLM.

det gick vid detta tillfälle inte att passa ihop denna del med husets övriga murar eftersom dessa ännu inte var kända (Ohlsén 2001).

Mur 4 skiljde sig från de övriga murarna eftersom den utgjordes av en endast ca 0,7 m tjock mellanvägg. Denna tvärmur löpte mellan Mur 1+2 och Mur 3 i öst-västlig riktning. Mur 4 tycks inte ha legat i förband med de övriga murarna och bör därför vara yngre än dessa. Muren kan därför representera en ombyggnad av det ursprungliga huset. För att en ombyggnad verkligen har ägt rum på denna plats talar även att det nedanför Mur 4 förekom rikligt med raseringsmassor, bestående av tegel och kalkbruk, i de djupare liggande lagren. Detta kan indikera att en större ombyggnad skett förhållandevis tidigt i byggnadens historia.

Raseringsmassorna låg i sin tur på ett välbevarat tegelgolv som utgjorde den äldsta kända golvnivån i halvkällaren. Eftersom tegelgolvet inte lyftes bort vid undersökningen kan dock äldre golvnivåer finnas längre ned i källaren. Med tanke på att vattennivån i Storån var betydligt högre under medeltiden än vad den är idag är det samtidigt inte särskilt troligt att det förekommit några lägre golvnivåer i källaren. Risken för översvämningar måste i så fall ha varit överhängande under medeltiden.

På raseringsmassorna över tegelgolvet stod ett gråstensfundament till en strävpelare av tegel. Denna murade tegelpelare var rest i hörnet av, och stöttade därför, Mur 2 och Mur 4. Kanske har strävpelaren byggts för att motverka sättningar i Mur 2 och Mur 4 i slutningen ned mot Storån. Direkt norr om Mur 4, samt rest mot denna murs insida, återfanns även resterna av en eldstad. Denna konstruktion var också murad upp mot Mur 1, husets västra yttervägg. Eldstaden, med dess nu raserade rökstock, måste ytterligare ha ökat trycket på Mur 4, något som gör det möjligt att strävpelaren på murens utsida har uppförts samtidigt som eldstaden på murens insida. Strävpelaren och eldstaden bör i så fall vara de yngsta byggnadskonstruktionerna i denna del av huset. Mot strävpelaren och dess fundament hade ytterligare raseringslager avsatts vilka måste representera ytterligare ombyggnader inom denna del av huset efter det att strävpelaren hade uppförts.

Eldstaden var klädd med tegel på insidan och en koncentration av kol och sot låg fortfarande kvar på eldningsytan. Tegel hade även använts i omfattningen runt eldstadens öppning. Då inget golv hittades framför eldstaden vet vi inte exakt hur högt över golvnivån som själva eldningsytan har legat. På grund av att schaktets läge och bredd inte tillät att vi grävde ned

Figur 8. Strävpelaren av tegel vilade på ett stenfundament som i syn tur vilade på medeltida raseringslager. Tegelgolvet i källaren gick in under dessa raseringslager.

Foto Christer Carlsson, ÖLM.

Figur 9. Det medeltida tegelgolvet i källaren var välbevarat. Foto Christer Carlsson, ÖLM.

Figur 10. Mur 1 efter framrensningen. Till vänster syns eldstaden med sin tegelomfattning. Foto Christer Carlsson, ÖLM.

Figur 11. Den östra yttermuren, Mur 5, var endast fragmentariskt bevarad och dess utsida hade inte blivit helt frilagd vid ingreppen. Foto Christer Carlsson, ÖLM.

Figur 12. Mur 3 efter framrensningen. Muren löpte i nord-sydlig riktning genom den centrala delen av huset. Foto Christer Carlsson, ÖLM.

till rummets golvnivå vet vi inte heller vilket material som golvet i detta rum har bestått av. Det är dock rimligt att eldpallen varit ca 0,5 m hög och att golvnivån i rummet därför kan återfinnas på detta djup framför eldpallen. I eldstaden återfanns en spelbricka av ben (F 17).

Eftersom en dörrkrok (F 22) och ett gångjärn (F 38) påträffades i anslutning till eldstaden kan en öppning ha funnits i närheten av denna. En sådan öppning kan ha bestått av antingen ett fönster i rummet med eldstaden eller en dörr mellan rummet med eldstaden och ett rum längre österut i byggnaden. Denna dörr kan i så fall ha funnits i Mur 3's fortsättning mot norr, en del av huset som tyvärr inte kom att beröras av undersökningen i juli 2007.

Stratigrafin inom undersökningsområdet varierade vad gäller såväl tjocklek som sammansättning. I det översta matjordslagret fanns porslin från 1800- och 1900-talet. Under matjorden påträffades tjocka raseringslager från reformationen och senare. Dessa raseringsmassor har skapats sedan byggnaderna inom klosterområdet övergavs mot slutet av medeltiden. Under 1500-talet lät Gustav Vasa delvis bryta ned klosterbyggnaderna för att återanvända byggnadsmaterialet vid Stegeborgs slott. I raseringsmassorna på-

träffades skärvor av yngre rödgods, djurben, spikar, en knapp (F 24) och ett mynt (F 26). Det sistnämnda var präglat under Gustav IV Adolf's regeringstid och ger en indikation om att de efterreformatoriska raseringslagren på platsen har byggts upp under en relativt lång tidsrymd.

På ett flertal platser inom området förekom även ett brandlager direkt under de efterreformatoriska raseringsmassorna. Lagret syntes i såväl profilerna 1, 2 och 3 som vid husets östra yttermur. Detta tyder på att en brand tycks ha drabbat huset innan byggnadens murar bröts ned och huset lämnades att förfalla. Som antytts ovan förekommer det under detta brandlager även äldre raseringslager som indikerar att ett flertal ombyggnader av huset har ägt rum redan under medeltiden. Det faktum att huset tycks ha byggts om vid ett flertal tillfällen visar att byggnaden måste ha varit en viktig del av klostret och att den därför varit i bruk förhållandevis länge.

Fyndet av en eldstad i huset visar också att byggnaden sannolikt har varit ett bostadshus, åtminstone den del av huset där eldstaden återfanns. Fyndet av en profiltegelsten (F 37) ett antal meter öster om eldstaden visar även att ett rum på denna plats kan ha varit välvt och haft valvribbor av tegel. Då vi vet att klos-

*Figur 13. Igenmurat fönster i den medeltida källaren under bostadshuset på tomten.
Foto Christer Carlsson, ÖLM.*

trets kyrka har legat norr om undersökningsområdet kan en välvd byggnad i slutningen ned mot Storån därför ha utgjorts av exempelvis en mötes- eller representationslokal.

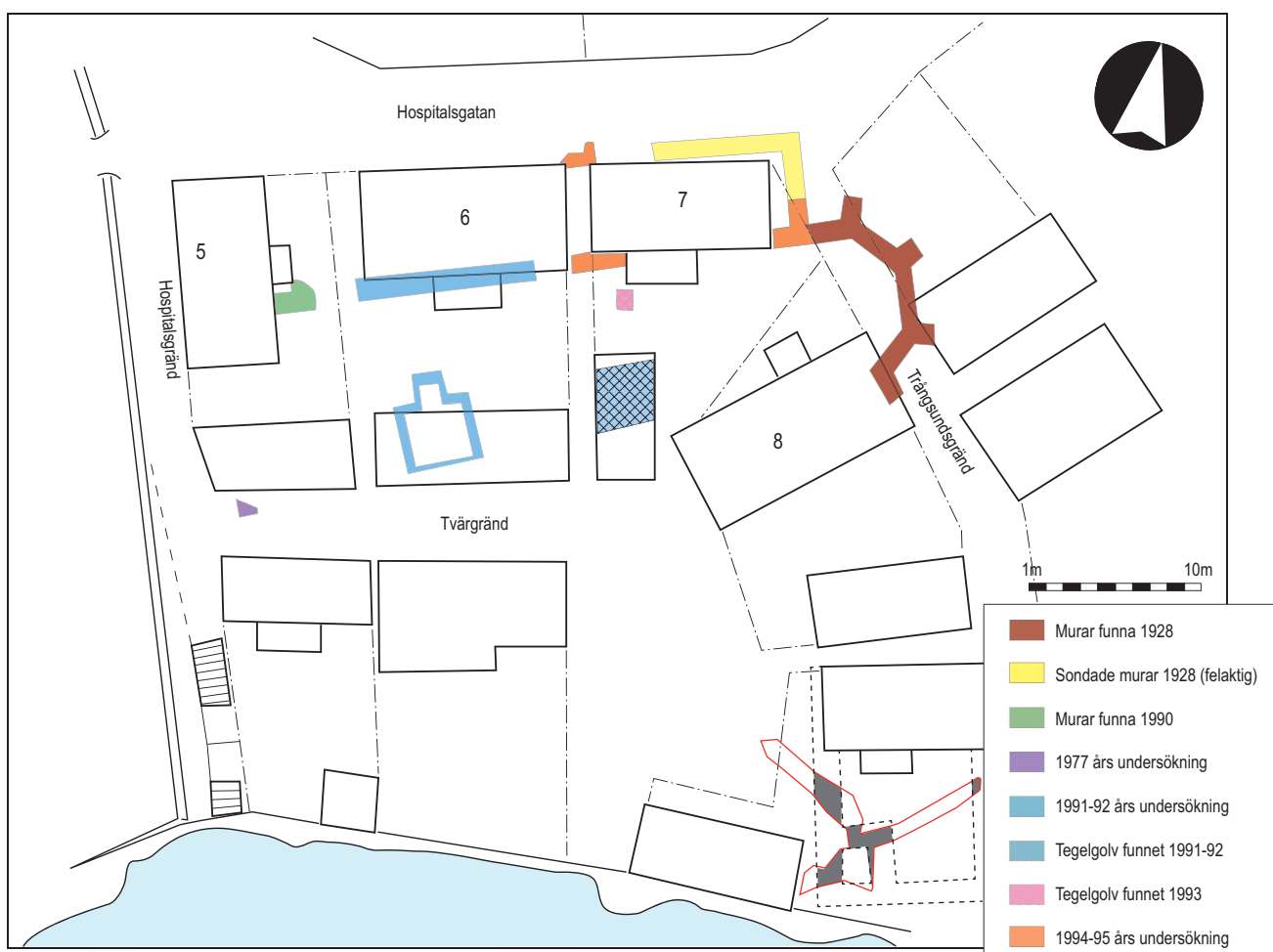
Detta leder oss osökt in på en jämförelse med ett annat svenskt franciskanerkloster, nämligen klostret i Stockholm. Detta kloster hade sin kapitelsal i den södra delen av östlängan, en byggnadskropp vilken var belägen omkring 20 meter söder om klosterkyrkans kor. Detta läge stämmer väl överens med den plats där byggnaden i Söderköping påträffades. Under kapitelsalen i Stockholm fanns dessutom en välvd källare med tegelgolv vilken varit belägen i en suterängvåning ned mot Mälaren (Bengtsson 2002:79). Anläggningen i Stockholm kan alltså ha haft vissa paralleller med klostret i Söderköping.

Den undersökta byggnaden i Söderköping bör i vilket fall som helst ha fyllt en central funktion inom klosterkomplexet. I ett sådant hus kan därför både viktiga möten ha hållits och gäster ha inkvarterats.

De gäster som besökte klostret under medeltiden bör i många fall ha kommit via båt på den närbelägna ån. Byggnaden kan därför även ha utgjorts av exempelvis ett friliggande bostadshus för klostrets föreståndare. En sådan byggnad kan förövrigt nyligen ha berörts av arkeologiska undersökningar vid Krokeks franciskanerkloster (Ohlsén 2007).

Däremot visar undersökningen i Söderköping att det sannolikt inte har funnits en helt kringbyggd klostergård söder om klosterkyrkan. Det påträffade huset ligger visserligen i linje med klosterkyrkans kor i öster, men avståndet mellan kyrkan och huset, ca 16 m, gör det inte troligt att huset har utgjort den östra längan i en kvadratisk klostergård. Det verkar därför som om bebyggelsen inom den södra delen av klosterområdet under medeltiden har haft en mer utspridd karaktär.

Ytterligare undersökningar behöver dock göras på platsen för att man mer i detalj skall kunna uttala sig om husets funktion och datera dess olika byggnads-

Figur. 14. 2007 års schakt (röd kontur) med det medeltida husets troliga läge markerat (streckat) i förhållande till övriga kända lämningar från franciskanerklostret. Efter Hörfors 2007.

Figur 15. Ett mynt från Gustav IV Adolfs regeringstid, en nyckel av järn och en spelbricka av ben är exempel på fynd från klosterområdet. Foto Lasse Norr, ÖLM.

Figur 16. Formtegel och glaserade golvplattor är exempel på medeltida byggmaterial från klosterområdet. Foto Lasse Norr, ÖLM.

faser. Sådana undersökningar kan med fördel göras inom den östra delen av huset, dvs. den del av byggnaden som inte berördes av undersökningarna i juli 2007. Dessutom behöver ytterligare undersökningar göras i området i allmänhet för att man skall kunna förstå klostrets utseende och disposition under olika perioder av medeltiden.

Resultat och tolkning av murbruksproverna

De medeltida murbruken från östra delarna av Östergötland har generellt ett lite annat utseende, särskilt avseende kalkpastans färgton, än bruken från t ex Linköpings- och Vadstenaområdet. Bruken tenderar att ha en allt vitare kalkpasta ju längre österut man kommer inom länet. Detta beror på variationer i den kalksten som använts vid bränningen av kalk. Kalkstenen i Borghamnsområdet ger en betydligt gulare pasta medan den från Gistadstrakten ger en närmast vit pasta. Kalkpastan från Vreta Klosterområdet intar ett färgmässigt mellanläge (Feldt 2007).

Prover från fem olika typer av murbruk togs tillvara vid den antikvariska kontrollen. Dessutom har ett murbruksprov tillvaratagits vid en tidigare undersökning i samma område (Ohlsén & Carlsson 2007). Samtliga murbruksprov kan kopplas samman med murverk. Murbruken har förtecknats i tabellen nedan och ett prov av varje typ har förts till läns museets referenssamling för murbruk.

Prov nr	Typ	Placering	Anmärkning
1	A	Mur 1	Fogbruk original
2	A	Mur 2	Fogbruk original
3	A	Mur 3	Fogbruk original
4	B	Mur 5	Fogbruk original
5	C	Mur 4	Sekundär konstruktion till mur 3
6	C	Mur 4	Sekundär konstruktion till mur 3
7	D	Tegelsträva vid mur 2	Sekundär konstruktion till mur 2
8	E	Mur 1	Sekundärt murbruk
	F	Mur från undersökning 2001	Hör troligen samman med mur 1 och 2

Murarna 1, 2 och 3 har bedömts som samtida vilket styrks av de murbruksprover som togs tillvara. Murbruket är ett beige, smuligt kalkbruk (här benämnt typ A). Ballasten varierar både till storlek och innehåll och bruket ger ett intryck av att vara ojämnt blandat. Huvuddelen av ballastkornen är 1-3 mm stora.

Murbrukstyp A har tydliga likheter med bruk 2E från Linköpings slott. Denna brukstyp dateras där till 1200-talets förra del och återfinns som en ombyggnad av brunnsrummets mellanvägg (Modén 2004b).

Även detta bruk har varit utsatt för en brand som påverkat dess färgton.

Det finns en möjlighet att även mur 5 och det murparti som påträffades vid ovan nämnda undersökningar 2001 hör samman med mur 1-3. Murbruket i mur 5 (murbruk typ B) är jämnare och har en mer finkornig ballast med enstaka större (3-6 mm) korn i det tillvaratagna provet. Det är inte heller lika smuligt. Samtidigtheten mellan mur 1-3 och mur 5 kan inte styrkas med hjälp av murbruken.

Murbrukstyp B har vissa likheter med de täta och finkorniga bruken från 1200-talets senare del t ex bruk 6A från Linköpings slott. Det har dock även vissa likheter med Vasa-bruken från Linköpings slott som t ex 15B som kommer till användning på 1570-talet. En datering till senare delen av 1500-talet är tveksam. Provets litenhet och varierande färgton gör det dock svårt att göra någon riktigt bra jämförelse.

Murbruket från muren som påträffades 2001 norr om mur 1 har en betydligt ljusare färgton (murbruk typ F). Det har dessutom rikligt med 1-2 mm stora, ljusa kalkklumpar. Det saknas säkerställt samband mellan 2001 års mur och mur 1. Troligtvis rör det sig om samma mursträckning. Provet från år 2001 är dock plockat betydligt högre upp i murverket vilket kan ha påverkat blandningen, då det sannolikt varit avsett för en dagmur. Det kan givetvis även röra sig om en om- eller påbyggnad av en äldre mur.

Ett brandlager i anslutning till mur 1 antyder att en brand kan ha påverkat murverket. Brandskadat bruk får en mörkare färgton. Det skulle då kunna innebära

att proverna från mur 1-3 färgförändrats genom branden medan provet från 2001 års undersökning varit placerat så att det inte påverkats. En brand kan emellertid även vara orsaken till en lagning av murarna.

Murbrukstyp F har, om man bortser från kalkpastans färgton, vissa likheter med bruk 6A, från Linköpings slott. Denna brukstyp dateras där till 1200-talets senare del och återfinns i kreneleringarna på det torn av tegel som sannolikt uppfördes under biskop Bengts tid (Modén & Feldt 2004).

Murbrukstyp C härrör från mur 4 som är sekundär i förhållande till mur 1 och 3. Det är ett smuligt beige bruk med tydliga vita kalkprickar. Närmast påminner

det om bruk 13C från Linköpings slott. Detta bruk kom till användning vid en ombyggnad av Linköpings slott som beordrades av Gustav Vasa år 1546.

Sekundärt placerad i förhållande till mur 2 och 4 påträffades en stråvpelare. Det murbruksprov (murbruk typ D) som togs tillvara påminner något om murbruk typ F som härrör från den mur som påträffades 2001. Det är ett hårt ljust bruk med finkornig, färgrik ballast. Det finns inga tydliga paralleller i museets referenssamling. Provet är dessutom litet vilket innebär svårigheter att få fram en representativ brottyta.

Den sjätte och sista murbrukstypen som tillvaratogs vid undersökningen härrör från en lagning av mur 1 (murbruk typ E). Det är ett gulbrunt lerbruk innehållande rikligt med intensivt vita kalkprickar. Det har sina närmaste paralleller i murbruk från 1600- och 1700-talen, t ex bruk D från Slaka kyrka som sannolikt kan dateras till 1680-tal (Feldt 2005) och ett murbruk som användes vid utbyggnaden av S:t Larskyrkan i Linköping år 1736 (Feldt & Modén i manus).

Referenser

- Bengtsson, L. 2002. Franciskanerklostret på Gråmunkeholmen. Årsboken Upptaget. Stockholm.
- Beslut från Länsstyrelsen i Östergötlands län, Kulturmiljöenheten. Daterat 2001-01-11. Dnr. 220-13994-00.
- Broberg B. & Hasselmo M. 1978. *Söderköping. Medeltidsstaden 5*. Rapport RAÄ och SHM. Den tidiga urbaniseringsprocessens konsekvenser för nutida planering. Stockholm.
- Feldt A-C. 2003. *Dolda murar på klosterhotellet*. Byggnadsarkeologisk undersökning. Vadstena klosterhotell, Kv Öratagården 1, Vadstena stad och kommun. Rapport 108:2003. Östergötlands länsmuseum. Linköping.
- Feldt A-C. 2005. *Från natursten till rosa puts*. Byggnadsarkeologisk undersökning. Slaka kyrka, Slaka socken, Linköpings kommun. Rapport 2005:41. Östergötlands länsmuseum. Linköping.
- Feldt A-C. 2007. *Under långhusgolvet i Kullerstads kyrka*. Antikvarisk kontroll. Kullerstads kyrka, Kullerstads socken, Norrköpings kommun. Rapport 2007:64. Östergötlands länsmuseum. Linköping.
- Feldt A-C & Modén E. Arbetsmaterial. Forskningsundersökning av murverken i S:t Lars kyrktorn våren 2007. Materialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.
- Hörfors O. 1991. Rapport. *Arkeologisk förundersökning, kv. Hospitalsstugorna 6*. RAÄ 14, Söderköpings stad, Östergötland.
- Hörfors O. 1992a. Rapport. *Antikvarisk kontroll, kvarteret Hospitalsstugorna 8, Trångsundsgränd och Hospitalsgatan*. Fornlämning 14, Söderköpings stad. Linköping.
- Hörfors O. 1992b. Rapport. *Arkeologisk förundersökning och byggnadsdokumentation, kv. Hospitalsstugorna 8*. RAÄ 14, Söderköpings stad.
- Hörfors O. 2007. *Arkeologisk forskningundersökning. Söderköpings franciskanerkonvent. Namnlösa gränden, kv Hospitalsstugorna 7 och Trångsundsgränd*. RAÄ 14, Söderköpings stad och kommun, Östergötlands län. Rapport ÖLM 2007:22. Linköping.
- Lindgren-Hertz L. 1991a. Arkeologisk förundersökning. *Kvarteret Hospitalsstugorna 5*. Söderköping, Östergötland. RAÄ-UV. Rapport.
- Lindgren-Hertz L. 1991b. Arkeologisk förundersökning. *Kvarteret Hospitalsstugorna 1*. Söderköping, Östergötland. RAÄ-UV. Rapport.
- Ljungstedt S. 1977. *Kv Hospitalsstugorna 4*. Antikvarisk kontroll. Rapportblad ÖLM:s arkiv. Linköping.
- Lundström G. 1929. Vad gömmer vår stad i sina mäktiga kulturlager? *St:a Ragnhilds gilles årsbok 1929*.
- Modén E. 2004a. *Vadstena slott 1997-1999*. Byggnadsarkeologisk undersökning. Rapport 2004:42. Östergötlands länsmuseum. Linköping.
- Modén E. 2004b. *Brunnsrummet, Linköpings slott*. Forskningsundersökning, delrapport. Rapport 2004:39. Östergötlands länsmuseum. Linköping.
- Modén E. & Feldt A-C. 2004. *Linköpings slotts nya byggnadshistoria*. Byggnadsarkeologisk undersökning, Linköpings slott, Rapport 2004:35, Östergötlands länsmuseum. Linköping.

- Ohlsén, M. 2001. Kv. Hospitalsstugorna och Hospitalsgränd. RAÄ 14. Söderköping. Östergötland. Rapport. (I manus). Linköping.
- Ohlsén M. 2007. Arkeologiska undersökningar i Krokeks kloster 2006- 2007. Rapport. (I manus). Östergötlands länsmuseum. Linköping.
- Swartling I. 1977. *Smala gränd och Kv. Hospitalsstugorna 6*. El-schakt. Skelett, murar, fragment av runstenar. Rapport 1954.
- Ternström C. 2000. Undersökningsplan. Arkeologisk undersökning. *Kv. Hospitalsstugorna 2*, Söderköpings stad och kommun, Östergötlands län.
- Tesch S. 1979. *Det medeltida klosterområdet inom kvarteret Hospitalsstugorna och Hospitalsgränd, Söderköping, Östergötland*. Arkeologisk undersökning 1977. Uppdragsverksamheten 1979:63.

Tekniska uppgifter

Gata	-
Fastigheter	Hospitalsstugorna 2
Socken	Söderköpings stad
Kommun	Söderköping
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnr	RAÄ 14
Ekonomiska kartans blad	096 66 (8g 6g Söderköping)
Koordinater	X 6484289 Y 1529870
Koordinatsystem	RT90 2,5 gon W
Typ av undersökning	Arkeologisk efterundersökning / antikvarisk kontroll
Länsstyrelsens handläggare	Bror-Tommy Sturk
Länsstyrelsens dnr	431-15401-07
Länsmuseets dnr	374/07
Länsmuseets kontonummer	530682
Uppdragsgivare	Rolf Larsson, Söderköping
Kostnadsansvarig	Rolf Larsson, Söderköping
Projektledare	Christer Carlsson
Personal	Ingrid Gustin, Petter Nyberg, Mats Magnusson och Fredrik Samuelsson
Fältarbetstid	2007-07-06 och 2007-07-11
Undersökt sträcka	ca 20 löpmeter
Foto filmnr	Endast digitala bilder
Fynd	C4362
Analyser	Osteologi, konservering
Grafik	Johan Levin
Renritning:	Johan Levin
Grafisk form:	Johan Levin

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.

Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket dnr 507-99-499
ISSN 1403-9273	Rapport 2007:65 © Östergötlands länsmuseum

Bilaga 1. Fyndlista

Fynd	Föremål	Material	Kontext	Fragment	Glaserad	Typ	Vikt g
1	Murbruksbit	Kalkbruk	Mur I	Prov	Nej		8,1
2	Murbruksbit	Kalkbruk	Mur II	Prov	Nej		11,6
3	Murbruksbit	Kalkbruk	Mur III	Prov	Nej		41,1
4	Murbruksbit	Kalkbruk	Mur V	Prov	Nej		16,6
5	Murbruksbit	Kalkbruk	Mur IV	Prov	Nej		13,6
6	Murbruksbit	Kalkbruk	Mur IV mot Mur III	Prov	Nej		32,3
7	Murbruksbit	Kalkbruk	Strävpelare av tegel	Prov	Nej		15,3
8	Murbruksbit	Kalkbruk	Mur I	Prov	Nej		2,3
9	Keramiskskärva	Lera	Omrörda lager	Öra	Ja	BII:4	55,5
10	Keramiskskärva	Lera	Omrörda lager	Kant från fat	Ja	BII:4	50,4
11	Keramiskskärva	Lera	Omrörda lager	Handtag	Nej	BII:4	50,0
12	Keramiskskärva	Lera	Omrörda lager	Bukfragment	Ja	BII:4	3,8
13	Keramiskskärva	Lera	Omrörda lager	Del av tjockare kärl	Nej	BII:4	46,6
14	Golvplatta	Lera	Omrörda lager	Del av golvplatta	Ja		297,2
15	Golvplatta	Lera	Omrörda lager	Del av golvplatta	Ja		214,0
16	Fönsterglas	Glas	Omrörda lager	Del av fönsterruta	Nej		1,0
17	Spelbricka	Ben	Eldstaden	Halva bevarad	Nej		3,9
18	Dekoration	Pärlemo	På tegelgolvet	Halva bevarad	Nej		0,5
19	Keramiskskärva	Lera	Raseringslager söder om mur 2	Mynningsfragment	Ja	BII:4	94,2
20	2 keramikskärvor	Lera	Raseringslager söder om mur 2	Bukfragment	Ja	Tidigt C-gods?	6,1
21	Kam	Brons	Raseringslager söder om mur 2	Något skadad	Nej		12,8
22	Dörrkrok	Järn	Invid eldstaden	Hela bevarad	Nej		31,5
23	Nyckel	Järn	På tegelgolvet	Hela bevarad	Nej		13,1
24	Knapp	Brons	Raseringslagret över mur 2	Hela bevarad	Nej		2,2
25	Knivblad	Järn	Brandlager vid mur 5	Hela bevarat	Nej		4,8
26	Mynt	Koppar	Raseringslagret över mur 2	Hela bevarat	Nej	1/4 skilling kopparmynt	7,3
27	Keramiskskärva	Lera	Raseringslager över mur 2	Fragment av hänkel	Ja	BII:4	6,7
28	3 keramikskärvor	Lera	Raseringslager över mur 2	Mynningsfragment	Ja	BII:4	86,7
29	Keramik	Lera	Raseringslager över mur 2	Ben till trebensgryta	Nej	BII:4	15,5
30	Keramik	Lera	Raseringslager över mur 2	Bukfragment	Ja	BII:4	16,4
31	Keramik	Lera	Raseringslager över mur 2	Bukfragment	Ja	BII:4	8,0
32	Keramik	Lera	Raseringslager över mur 2	Del av botten	Ja	BII:4	11,5
33	Keramik	Lera	Raseringslager över mur 2	Del av botten	Ja	BII:4	14,3
34	Keramik	Lera	Raseringslager över mur 2	Bukfragment	Ja	BII:4	6,0
35	Fönsterglas	Glas	Raseringslager över mur 2	Del av fönsterruta	Nej		2,1
36	Eldslagningsflinta	Flinta	Raseringslager över mur 2	Eldslagningsflinta	Nej		8,0
37	Formtegel	Lera	Vid mur 5	Hela bevarad	Nej		1000,5
38	Gångjärn	Järn	Vid eldstaden	Hela bevarad	Nej		900

Bilaga 2. Plan- och profilritningar

Den 6-10 juli 2007 genomförde Östergötlands länsmuseum en efterundersökning i form av en antikvarisk kontroll med anledning av nedläggande av en VA-tank i kvarteret Hospitalsstugorna 2 i Söderköping. Ingreppen hade utförts utan stöd av KML och hade orsakat skador på murar och kulturlager från franciskanerklostret i Söderköping.

Sedan VA-tanken tillfälligt lyfts bort och schaktet rensats upp kunde det konstateras att tanken hade ställts på ett medeltida tegelgolv. Golvet låg i en halvkällarvåning i den sydligaste delen av ett ca 9 x 13 m stort hus. Byggnaden tolkades som medeltida och tillhörande det tidigare klostret. Den norra delen av detta medeltida hus visade sig ligga under, samt utgöra fundament för, ett befintligt bostadshus på tomten. Flera olika byggnadsfaser kunde konstateras i huset eftersom det på tegelgolvet i halvkällaren låg medeltida raseringslager. På dessa lager hade det i sin tur uppförts en strävpelare av tegel i syfte att motverka sättningar i murverket eftersom huset var uppfört i slutningen ned mot Storån.

I en högre liggande del av huset påträffades en eldstad, något som gör det rimligt att detta varit en bostadsdel. Eldstaden hade en omfattning av tegel och hade uppförts i hörnet mellan husets västra yttermur och en tunnare mellanvägg. Huset kan under medeltiden ha utgjort en representationsbyggnad eller ett friliggande hus för klostrets föreståndare. Vid undersökningen påträffades även fynd av keramik, djurben, en medeltida nyckel, en spelbricka av ben samt ett mynt från 1700-talet.